

**АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ «ЩАСТЯ»
(на основі українських фразеологічних одиниць)**

Л. А. Кулішенко

Доцент

Л. М. Яременко

Старший викладач

Сумський державний університет

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

kulish070201@gmail.com

У статті досліджується поняття «щастя» в українській фразеології. Щастя є найбільш універсальною категорією в ієрархії цінностей, одним із головних ціннісних пріоритетів людського життя. Поняття «щастя» є багатоаспектним. Воно детерміноване як природними, так і суспільними факторами, як біологічним, так і соціальним, як родовим, так і суто індивідуальним. Щастя суб'єктивне, індивідуальне за формою переживання, але об'єктивне за змістом. Слово «щастя» має той самий корінь, що слово «частина». «Щастя» («счастя») – це добра доля (частка), що випала людині.

За основу взято паремії української мови, бо вони якнайкраще відтворюють менталітет, світогляд і сутність українського народу. У паремійних текстах уявлення про «щастя» персоніфіковані і закріплені у вигляді універсальної моделі «щастя–людина».

З'ясовано, що у народній свідомості концепт «щастя» часто розкривається за допомогою лексичної парадигми «щастя-нещастя». Фактори «щастя» як позитивна сторона життєдіяльності людини завжди мають і свою протилежність – фактори перепони: у здоров'я – хвороби, у молодості – старість, у добробуту – злидні, у свободи – залежність тощо. У фразеологічних одиницях слово «доля» ніби підсилює значення іменника «щастя», виступає своєрідним синонімом до нього, однак різниця між цими поняттями є, а тому «щастя» – лише позитивний аспект «долі».

У народній свідомості концепт «щастя» є багатокомпонентним і багатоаспектним поняттям, яке складається з таких елементів: фізичного, морального, матеріального та духовного, ірраціонального та раціонального. У результаті дослідження виявлено асоціативне поле концепту «щастя», яке складають такі поняття: удача (везіння), здоров'я, праця, розум, гроші (але не багатство), совість, надія, злагода.

Ключові слова: асоціативне поле, паремії, щастя, народна свідомість.

Активізація самозаглиблення в українську ментальність спричинена, з одного боку, утвердженням Української держави та намаганням розкрити особливості українців, а з іншого боку, ідентифікацією українського етносу у процесах глобалізації. Мова є пріоритетною ознакою кожного народу. Мова – це найважливіший засіб формування та існування знань людини про світ. Відображаючи в процесі діяльності світ (об'єктивний і суб'єктивний), людина фіксує в слові результати пізнання. Мовна картина світу певною мірою відбиває цінності тієї чи іншої культури. Саме тому **актуальність** дослідження полягає у розкритті такої аксіологічної категорії, як «щастя», оскільки вона відбиває не тільки світоглядні позиції українців, а й проєкцію на майбутнє, що видається важливим у процесі самоствердження українського народу.

Протягом досить тривалого часу особливості співвідношення понять «мова» та «культура» розглядалися у працях лінгвістів, філософів, логіків, у дослідженнях з теорії та історії культурології. Цю проблему досліджували ще Й. Гердер,

В. Гумбольдт, Д. Ліхачов, Ю. Лотман, О. Потебня. Дослідження взаємозв'язку мови і культури у першу чергу пов'язане з роботами І. Голубовської, О. Корнілова, В. Лейчика, В. Манакіна, які зазначають, що взаємини цих двох феноменів слід розглядати і характеризувати з різних позицій. Згідно з цією точкою зору, мову можна розглядати як дзеркало культури, як знаряддя культури. Мова відображає не лише фрагмент реальної дійсності етнічної спільноти, а й образ життя, світобачення, національний характер, систему цінностей, менталітет народу, його суспільну самосвідомість у цілому. Однак і сьогодні це питання залишається полемічним, оскільки будь-який спосіб його вирішення навряд чи може бути повністю вичерпаним – багатоаспектність цієї проблеми зумовлює її комплексність і неоднозначність. Це і зумовило вибір теми дослідження.

Метою статті є розкриття асоціативного поля концепту «щастя» в українській культурі на основі дослідження паремій. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- визначити філософський зміст поняття «щастя»;
- з'ясувати семантичне значення лексеми «щастя» у сучасній українській мові;
- виділити слова-маркери поняття «щастя» в українській народній свідомості.

Об'єкт дослідження – українські фразеологічні одиниці, зокрема паремії (прислів'я та приказки).

Предметом дослідження є українські паремії, які містять у своєму складі лексему «щастя».

У дослідженні використовуються такі **методи** наукового пізнання: порівняльно-історичний для визначення поняття «щастя» з погляду філософії, типологічний під час класифікації паремій та описовий з метою детального розгляду елементів концепту «щастя».

Інтерес до фразеологічного багатства української мови спричинений намаганням пізнати глибоку сутність українського народу як етнокультурної спільноти. Саме фразеологія є найглибшим пластом мови, у якому відбито історію, світогляд, цінності українців [1, с. 52].

Фразеологія є порівняно новою лінгвістичною дисципліною. Українська фразеологія ґрунтується на етнографічних, етнолінгвістичних працях О. Потебні,

М. Сумцова, І. Франка, М. Костомарова тощо. Інтерес до неї зріс у середині ХХ століття. Найвідомішими українськими дослідниками є такі: Б. Ларін, Ю. Прадід, Л. Авксент'єв, М. Алефіренко, Л. Скрипник, Л. Удовиченко, В. Ужченко тощо. У кінці ХХ на початку ХХІ ст. актуальним стає етнокультурний аспект наукових розвідок у працях О. Селіванова, О. Левченко. Аналіз лінгвістичної та методичної літератури показує, що проблема вивчення фразеології знаходиться у полі зору таких вчених: С. Гаврина, О. Бистрова, В. Барабаша, Т. Грибницького, М. Коломійця, О. Смовської, В. Мельничайка та інших [2, с. 163].

Цікавими видаються фразеологічні одиниці, які містять лексему «щастя» у своєму складі, оскільки щастя є універсальною категорією, одним із головних ціннісних пріоритетів людського життя. Поняття «щастя» є багатоаспектним, його зміст важко піддається систематизації. Категорія «щастя» розглядалась багатьма вченими: філософами, мислителями, фахівцями з етики, моралі тощо. В уявленнях про щастя перевагу має емоційний, почуттєвий бік моральної свідомості, що відбиває високий ступінь внутрішньої задоволеності людини всією своєю життєдіяльністю чи окремими її моментами на основі самореалізації особистих потреб і здібностей, інтересів і цілей, бажань та ідеалів [3, с. 46].

Автор праці «Про щастя та досконалість людини» (1981 р.) В. Татаркевич виокреслив такі значення досліджуваного поняття:

- прихильність долі, удача;
- стан інтенсивної радості;
- володіння найвищими благами, позитивний баланс життя;
- почуття задоволення життям.

Польський дослідник підкреслює, що ці 4 значення є найбільш розповсюдженими, але зміст поняття «щастя» не є вичерпним. Кожен з наведених пунктів може бути підданий сумніву, оскільки щастя не обов'язково є, наприклад, почуття задоволення життям.

Можна навести й інші розуміння поняття «щастя».

В історії філософської думки є й інші тлумачення поняття «щастя». Як стверджував Сократ, «щастя» зовсім не радість, задоволення, воно – в іншому: у внутрішньому стані душі, у володінні чеснотами, головна з яких – справедливість. Близькими до цього є думки Платона, який був переконаний у тому, що «щастя» – добродійність, а найвища чеснота – справедливість. Він вважав, що «щастя» полягає не в особистому, в цілому, у державі. В іншому бачив щастя Епікур: краса почуттєвої насолоди, захоплення життям – ось цінності людської душі, яка не вічна, вона розпадається, зникає у вічності, а «щастя» – явище земне, прижиттєве.

Християнська культура не плекала у людині любов до себе, забороняла земні радощі і вбачала метою життя підготовку до потойбічного раю, де і очікує людину «щастя».

Гуманісти Відродження були своєрідними продовжувачами ідей Епікура, але їх світогляд був дітищем свого часу, тому вихідною проблемою був пошук можливостей сполучення особистих і суспільних інтересів, особистого й суспільного «щастя».

Канта хвилювала антитеза: обов'язок – особисте «щастя». Найпрекрасніше в людині – служіння обов'язку, вірність йому всупереч пристрасті, успіху. За Кантом, «щастя» – це мораль, воно дається людині за морально гідне життя. А Гегель пов'язував цю проблему з призначенням людини, а воно поєднано зі здатністю активно втручатись у зовнішні обставини, підкоряти їх собі, вільно обирати долю, прилучатись до світу людської культури, отож щастя є активним і працює для свого здійснення.

К. Маркс та Ф. Енгельс істинне «щастя» бачили у прагненні до комунізму: спільна праця індивідів, яка стає особистою потребою й ідеалом. «Щастя – це боротьба», – коротко сформулював К. Маркс [4, с. 94].

На думку Г.С. Сковороди, люди самі творці свого «щастя», тобто «щастя» знаходиться в нас самих, це відбувається через осяяння себе, пошук внутрішнього спокою та душевної рівноваги. Можливість досягнути «щастя» велика, якщо людина йшла стежкою віри та любові. Досягнення «щастя» залежить від самої людини, від серця.

Отож, виведення формули «щастя» – класична філософська проблема. З погляду філософів, «щастя» є нелегким, позаяк слід остерігатися зовнішніх благ, обмежувати свої потреби, уникати задоволень. Шлях до «щастя» є вирішенням суперечностей між належним і дійсним, між особистим і суспільним, між обов'язком перед суспільством і власними бажаннями [5, с. 335]. Чи були такими ж уявлення українців про «щастя» ще доведеться дослідити.

Українське слово «щастя» має той самий корінь, що слово «частина». «Щастя» («счастя») – це добра доля (частка), що випала людині. Сучасні тлумачні словники української мови подають такі значення цього слова:

1. Стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь (зовнішній вияв цього відчуття; радість від спілкування з ким-небудь близьким, коханим тощо; про того, хто дає радість кому-небудь, викликає гаряче почуття симпатії, любові; те, що викликає відчуття найвищого задоволення життям, дає радість кому-небудь.

2. Досягнення, успіх, удача.

3. Доля, талан [6, с. 573].

Добір фразеологічних одиниць дозволив з'ясувати, що близько ста паремій містять концепт «щастя» як найбільш універсальний. Концептуалізація «щастя» в побутовій свідомості, вербалізованій у пареміях, відбувається за характерним для фольклорного слова принципом. «На противагу традиційному баченню абстрактних концептів як

таких, яким у колективній свідомості не відповідає жоден фіксований образ (що зближує їх із символами), у паремійних текстах уявлення про щастя персоніфіковані і закріплені у вигляді універсальної моделі «щастя–людина» [7, с. 265]. У прислів'ях і приказках «щастя» персоніфіковане, в побутових уявленнях воно народжується, живе, ходить, бігає, лазить, шукає, усміхається, допомагає, служить, грає тощо:

- де щастя родиться, там і зависть плодиться;
- щастя бігає за сміливцями;
- щастя відпало – нічого в хаті не стало;
- щастя знає, кого шукає;
- щастя на дорозі не валяється.

У деяких пареміях наявна метафоризація, вони мають асоціації з тваринним світом (курка, лисиця, кінь, риба), що є результатом спостережень за природою та навколишнім середовищем. Умовно їх можна розділити на такі групи:

- Про домашніх тварин (*щастя не кінь, не вчудаси; щастя не кобила: у віз не запряжеш; щастя на швидкому коні їздить*).
- Про диких тварин (*щастя, як лисиця: поманить, поманить, та й у ліс втече*).
- Про птахів (*щастя не курка, решетом не накриєш; щастя, як пташка: де захотіло, там і сіло; щастя не птах: за хвіст не впіймаєш*).
- Про риб (*щастя не рибка: вудкою не впіймаєш*).

Однією із ознак аналізованих паремій є наявність антонімічних пар «щастя-нещастя» (варіації – біда, горе), що є цілком виправданим, оскільки контрастна лексика є наслідком відображення в мові суперечливої сутності різних явищ і реальних протилежностей об'єктивної дійсності, характеризується особливою виразністю у системі експресивних засобів. «Предмети, явища, ознаки й дії (стани) сприймаються краще, чіткіше, якщо вони контрастують з іншими предметами, явищами, ознаками і діями (станами). Відповідно і висловлена про такі реалії думка сприймається краще, виразніше» [8, с. 17–18]. У народній свідомості фактори «щастя» як позитивна сторона життєдіяльності людини завжди мають і свою протилежність – фактори-перепони, якими у цьому випадку є нещастя, горе, біда:

- щастя з нещастям на одних санях їздять;
- щастя має ноги, а біда роги;
- із нещастя та горя скувалася доля;
- щастя розум відбирає, а нещастя повертає;
- щастя та нещастя – ближні сусіди.

Прикметно, що у житті переважає саме нещастя:

- щастя на милицях, нещастя на крилах;
- щасливий до обіду, нещасний – до відповіді.

Найчастіше «щастя» асоціюється зі словом удача, успіх, досягнення. Це такі фразеологічні одиниці, як:

- без щастя в ліс не ходи;
- кому щастя, той на кії впливе;
- з щастям добре і по гриби ходити;
- щастя відпало – нічого в хаті не стало.

Варто зазначити, що слова «удача» та «успіх» є не абсолютними синонімами, оскільки «удача» означає несподіваний та позитивний перебіг подій, інколи незалежний від зусиль індивіда, а «успіхом» є бажаний для людини результат, який досягається певними стараннями. Таким чином, удача не цілком залежить від волі індивіда, а успіх прямо стосується зусиль людини, і тому саме слово «удача» більшою мірою відповідає поняттю «щастя» у наведених прикладах.

У фразеологічних одиницях розуміння «щастя» є індивідуальним, тобто включає набір особливостей, що характеризують певну особу, коло її інтересів, уподобань і цінностей. Індивідуальність виявляє у людині неповторність, що зумовлена такими факторами, як вік, стать, соціальне оточення, особливості виховання у сім'ї та школі

тощо, тобто кожна людина – творець унікального життєвого шляху. Це такі фразеологізми, як:

- *кому яке щастя;*
- *кожному своє щастя;*
- *у кого у чому щастя, у свині – в кориті;*
- *кому щастя, кому два, а кому нема нічого.*

Водночас людина сама завдяки своїм вчинкам, діям впливає на наявність «щастя»:

- *всякий свого щастя коваль;*
- *яка Настя, таке й щастя.*

Слова «щастя» і «доля» стали основою для творення багатьох емоційно наснажених прислів'їв та приказок, що поповнили скарбницю української фразеології:

- *з щастя та з горя скувалася доля;*
- *козак – не без щастя, дівка – не без долі;*
- *не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий;*
- *як буде доля, то буде льоля;*
- *хто рано встає, тому щастя є;*
- *здобули волю – відшукали долю.*

У народній свідомості слово «доля» ніби підсилює значення іменника «щастя», виступає своєрідним синонімом до нього. Синонімічними є іменники «щастя» і «доля» в українській літературі, зокрема у вірші «Доля» (1958) Т. Шевченка. Поет так звертається до неї: «Ходімо ж, доленько моя! Мій друже вбогий, нелукавий!» Зрозуміло, що слово «доля» означає перебіг життя, яке для Т. Шевченка не зовсім вдале. У вірші А. Малишка «Пісня про рушник» є рядки: «Я візьму той рушник, простелю, наче долю, В тихім шелесті трав, в щебетанні дібров». У них теж доля асоціюється із життям та щастям. Об'єднавшись в усталені вислови, іменники «щастя-доля», «щастя-доленька» означають радість, добробут у житті, успіхи, щасливий життєвий шлях.

Однак слід вказати і на відмінність у цих поняттях. Так, «доля» означає більш абстрактне поняття. Це слово семантично ширше від конкретнішого слова «щастя». «Доля» – це, насамперед, «хід подій, збіг обставин, напрям життєвого шляху, що ніби не залежить від бажання, волі людини», або «умови життя, життєвий шлях і те, що на ньому виникає» [9]. Наприклад: «А може, тебе доля занесла куди в далеку чужину, на інший край світу» (Панас Мирний); «Зозуля Горлиці жалілась, Що доля їй недобрая судилась» (Л. Глібов). Доля може бути гіркою, поганою, злою, нещасливою, «щербатою», а також щасливою, вдалою, а щастя – лише хорошим, вдалим [9].

Припускаємо, що поняття «доля» у наших пращурів мало такі маркери: життєвий шлях, його влаштованість, наявність сім'ї, дітей, коханої та вірної людини, друга тощо.

Цікавим видається ставлення українців до щастя у значенні багатства, великого майна, грошей. З одного боку, гроші, матеріальні цінності є необхідними для повноцінного життя. Господарська діяльність наших пращурів передбачала певний достаток. Господар, який правильно розпоряджається надбаним, напрацьованим, завжди вважався вправним. До нього ставилися з повагою, оскільки ця людина вміла чесно працювати, утримувати свою сім'ю, була відповідальною перед нею та громадою. З іншого боку, нечесний шлях збагачення, надбання матеріальних цінностей засуджувався у народі. Так, у творі І. Карпенка-Карого «Хазяїн» викривається багатий землевласник, який збагачується шляхом експлуатації робітників та розорення інших господарств, що зрештою призводить до шахрайства. Унаслідок цього засуджуються за моральну неповноцінність та гріховність професійні купці, банкіри, лихварі.

Як свідчать паремії, прямого зв'язку між щастям та багатством, розкішшю у народній свідомості не було. Наприклад:

- *не родись багатий, а родись щасливий;*
- *щастя краще багатства;*

- не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий;
- щастя за гроші не купиш.

Мова йде саме про надмірність майна, багатства, а не про наявність грошей (щасливий, кого гроші люблять), відсутність яких теж є свідченням жебрацької, нещасливої долі.

Наступною у асоціативному полі поняття «щастя» є праця. Праця – це не тільки цілеспрямована діяльність окремої людини задля задоволення певних потреб, а й моральна категорія. Працелюбність завжди заохочувалась (хто не працює, той не їсть), з дитинства діти привчалися до посильної праці, мали певні обов'язки. Праця розвиває людину, забезпечує їй нормальний фізичний, розумовий і моральний розвиток (щоб людиною стати, треба працювати), відвертає від поганих думок і вчинків.

Виховна сила праці настільки значна, що її важко переоцінити. Тому у народній свідомості «щастя» асоціюється з працею, трудом, умінням:

- щастя і труд поруч живуть;
- щастя не в повітрі в'ється, руками дістається;
- щастя не шукають, а роблять;
- щастя не в хмарах ховається, а працею здобувається;
- ледачий не буде щасливий;
- праця – ключ до щастя;
- щастя не в гаманці, щастя в руках.

Праця не можлива без здоров'я, яке є чи найбільшою цінністю й одним із аспектів «щастя». Здоров'я – це найвище благо, дароване людині природою. Без нього життя не може бути повноцінним і, відповідно, щасливим:

- здоровий жебрак щасливіший від хворого короля;
- якщо людина здорова, то вона й щаслива;
- без здоров'я нема щастя;
- найбільше щастя в житті – здоров'я;
- бережи здоров'я, бо не матимеш щастя.

У незначній кількості паремій вербалізовано наслідковий взаємозв'язок між розумом та щастям:

- щастя без розуму – торбина дірява;
- щастя велике, та розуму мало;
- щастя розум одбирає, а нещастя повертає.

Такі чесноти, як совість, злагода, надія, теж виступають маркерами «щастя» у свідомості українців:

- щасливий той, у кого совість спокійна;
- лад і злагода – перше щастя;
- щастя скоро покидає, а добра надія – ніколи [10].

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1. З погляду філософії, поняття «щастя» містить такі компоненти: особисте й суспільне, суб'єктивне та індивідуальне, ірраціональне та раціональне, духовне та матеріальне. Щастя детерміноване як природними, так і суспільними факторами, як біологічним, так і соціальним, як родовим, так і суто індивідуальним. Щастя суб'єктивне, індивідуальне за формою переживання, але об'єктивне за змістом. Шлях до щастя є вирішенням суперечностей між належним і дійсним, між особистим і суспільним, між обов'язком перед суспільством і власними бажаннями, між трудовими зусиллями і насолодами, між радіщами і печалями тощо.

2. У паремійних текстах уявлення про «щастя» персоніфіковані і закріплені у вигляді універсальної моделі «щастя–людина».

3. У народній свідомості концепт «щастя» часто розкривається за допомогою лексичної парадигми «щастя-нещастя», адже контрастна лексика розкриває сутність протилежних предметів та явищ. Фактори «щастя» як позитивна сторона життєдіяльності людини завжди мають і свою протилежність – фактори перепони: у

здоров'я – хвороби, у молодості – старість, у добробуту – злидні, у свободи – залежність тощо.

4. У фразеологічних одиницях сутність поняття «щастя» інколи виявляється шляхом порівняння зі світом тварин, що свідчить про спостережливість наших пращурів.

5. У фразеологічних одиницях слово «доля» ніби підсилює значення іменника «щастя», виступає своєрідним синонімом до нього, однак різниця між цими поняттями є, а тому «щастя» – лише позитивний аспект «долі». Поняття «доля» у наших пращурів мало визначені маркери: життєвий шлях, його влаштованість, наявність сім'ї, дітей, коханої та вірної людини, друга тощо.

6. У пареміях асоціативне поле концепту «щастя» представляють такі поняття: удача (везіння), здоров'я, праця, розум, гроші (але не багатство), совість, надія, злагода.

Таким чином, у народній свідомості концепт «щастя» є багатокомпонентним та багатоаспектним поняттям, яке складається з таких елементів: фізичного (здоров'я, праця), морального (совість, злагода), матеріального (гроші) та духовного (надія), ірраціонального (удача, везіння) та раціонального (розум).

ASSOCIATIVE FIELD OF CONCEPT OF “HAPPINESS” (on the basis of Ukrainian phraseology units)

L. A. Kulishenko

5PhD, Associate Professor

L. M. Yaremenko

Senior lecturer

Sumy State University

2, Rymskyi-Korsakov St., Sumy, 40007, Ukraine

kulish070201@gmail.com

The article examines the concept of «happiness» in the Ukrainian phraseology. Happiness is the most universal category in the hierarchy of values, one of the main valued priorities of human life. Concept «happiness» is multidimensional. Happiness is determined by both natural and public factors, both biological and social, both family and especially individual. Happiness is subjective, individual on a form experiencing, but objective on maintenance.

A word «happiness» has the same root, that word «part». «Happiness» is a kind fate (part) that fell out to the man. The basis is taken paroemias Ukrainian language because they best reproduce mentality, outlook and essence of the Ukrainian people. In texts of paremiat ideas about «happiness» are personalized and envisaged as an universal model «happiness-man».

Found that in people's minds the concept of «happiness» is often revealed by using the lexical paradigms of «happiness-unhappiness». The factors of «happiness» as positive side of vital functions of man always have the opposition – factors of barrier: in ahealth - illnesses, in youth is old age, at welfare are poverties, in freedoms – dependence and others like that. In phraseology units a word «fate» strengthens the value of noun of «happiness» as though, comes forward as an original synonym to him, however a difference is between these concepts, and that is why «happiness» – the positive aspect of «fate» only.

In folk consciousness a concept of «happiness» is a multicomponent and multidimensional concept that consists of such elements: physical, moral, material and spiritual, irrational and rational. As a result, the study revealed an associative field, the concept of «happiness», which consists of the following concepts: fortune (luck), health, labor, mind, money (but not wealth), conscience, hope, harmony.

Key words: associative field, paroemias, happiness, folk consciousness.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соловець Л. О. Вираження етнічної специфіки української культури у фразеологізмах / Л. О. Соловець // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2011. – № 6. – С. 52–62.
2. Кулішенко Л. А. Вивчення фразеології як джерело національного виховання студентів економічних вишів / Л. А. Кулішенко // Світогляд – філософія – релігія. – 2014. – Вип. 5. – С. 162-171.
3. Бабій Л. Що таке щастя? / Л. Бабій // Психолог. – 2009. – № 11–12. – С. 46–48.
4. Етика: навч. посібн. / за ред. В. О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.
5. Сморг Л. О. Філософія: Навч. посібн. / Л. О. Сморг. – К.: Кондор, 2004. – 416 с.
6. Словник української мови: в 11 т. – Том 11 / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1980. – 699 с.
7. Коцюба З.Г. Концептуалізація щастя в побутовій свідомості слов'ян, германців і романців (на матеріалі паремій) // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – № 1. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – С. 264–268.
8. Чабаненко В. А. Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови / В.А. Чабаненко // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 11–18.
9. Білоноженко В. М. Щастя-доля [Електронний ресурс] / В.М. Білоноженко. – Режим доступу : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine12-12.pdf>. – Дата доступу: 25.07.2018.
10. Прислів'я та приказки про щастя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vidpoviday.com/prislivya-ta-prikazki-pro-shhastya>. – Дата доступу: 20.07.2018

REFERENCES

1. Solovets L. O. 2011, The expression of ethnic peculiarities of Ukrainian culture in phraseology, *Ukrainska mova y literatura v serednikh shkolakh, himnaziakh, litseiakh ta kolehiumakh*, no 6., p. 52–62.
2. Kulishenko L.A. 2014, Study of phraseology as source of national education of students of economic high schools, *Svitohliad – filozofia – relihiia*, V. 5., p. 162–171.
3. Babiy L. 2009, What is happiness?, *Psykhologh*, no 11-12., p. 46–48.
4. Lozovyi V.O. (ed), 2002, *Ethics: navch. posibnyk*, Kyiv, Yurinkom Inter, 224 p.
5. Smorz L.O. 2004, *Philosophy: navch. posibnyk*, Kyiv, Kondor, 416 p.
6. Bilodid I.K. (ed), 1980, *Dictionary of Ukrainian Language: v 11 t.* – Tom 11, Kyiv, Naukova dumka, 699 p.
7. Kotsiuba Z.H. 2012, Conceptualization of happiness in common consciousness of slaves, germans, and romans (based on paroemias), *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky*, no 1, p. 264–268.
8. Chabanenko V.A. 1984, Theoretical principles of research of expressive facilities of Ukrainian language, *Movoznavstvo*, no 2, p. 11–18.
9. Bilonozhenko V.M. *Happiness-fate* [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine12-12.pdf>. – Accessed: 25.07.2018.
10. *A proverb and saying are about happiness* [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: <http://vidpoviday.com/prislivya-ta-prikazki-pro-shhastya>. – Accessed: 20.07.2018.